

Демиденко Ю.Е.

**МІКРОЛІТИ КОМПЛЕКСІВ
ОРИНЬЯКУ СЮРЕНІ І ТА ЇХ
ЗНАЧЕННЯ У ВИВЧЕННІ
ВАРІАБЕЛЬНОСТІ ОРИНЬЯКУ
ЗАХІДНОЇ ЄВРАЗІЇ**

Стаття присвячена індустріальній варіабельності ориньяку Західної Євразії з акцентом на особливості мікролітів, де опорними для Східної та Центральної Європи є матеріали Сюрені І у Криму.

Навіс Сюрень І у Криму був розкопаний по всій товщі седиментів з археологічними знахідками тричі: К.С.Мережковським у 1879-1880 рр., Г.А.Бонч-Осмоловським у 1926-1929 рр. і українсько-бельгійською експедицією під загальним керівництвом В.П.Чабая у 1994-1997 рр. Основу даних про знахідки Сюрені І складають підсумки робіт 1920-х и 1990-х рр. (Бонч-Осмоловський 1934; Векилова 1957; Демиденко 2000; 2002а; 2002б; 2001-2002; Демиденко, Ахметгалеева 2008; Demidenko et al. 1996; Demidenko & Otte 2000-2001).

Інтерпретації знахідок верхнього палеоліту нижньої та середньої пачок седиментів навісу археологами СРСР та країн колишнього СРСР мають одну особливість. Археологи, які розкопували Сюрень І у 1920-х и 1990-х рр., визначали там два комплекси європейського ориньяку. Усі інші колеги, які у кращому випадку ознайомлені з частиною знахідок 1920-х рр., не визнавали і не визнають ориньякську атрибуцію комплексів знахідок навісу, інтерпретуючи їх натомість, як не-європейські ориньякської епохи/стадії і/або як різні ориньякоїдні (Замятнин 1935; Ефименко 1953; Рогачев, Аникович 1984; Аникович 1991; 2005; Аникович и др. 2007; Сапожников 2003; 2005). Інтерпретація матеріалів Сюрені І на радянському та пострадянському просторі як не-ориньякських зрозуміла – колеги не знають або дуже поверхово обізнані і з систематикою ориньякських індустрій Західної Євразії (Європи, Близького і Середнього Сходу), і з дефініціями ориньякських типів нуклеусів та знарядь, внаслідок чого у Східній Європі, нібито, ориньяку немає або майже немає. Методи подолання таких архаїчних підходів з використанням стандартів європейського ориньяку та епі-ориньяку відомі (Демиденко 2003; 2004; 2009), тож нижче по тексту статті і

Demidenko Yu.E.

**MICROLITHS OF SIUREN I
AURIGNACIAN COMPLEXES
AND THEIR SIGNIFICANCE FOR
STUDIES OF WESTERN EURASIA
AURIGNACIAN VARIABILITY**

буде показане справжнє ориньякське розуміння матеріалів і Сюрені І та низки інших стоянок півдня Східної Європи.

Г.А. Бонч-Осмоловський відносив нижній шар 1920-х рр. Сюрені І до давнього ориньяку використовуючи термін «совпадає» для його знахідок при їх порівнянні з конкретними комплексами ориньяку Західної та Центральної Європи – Бос дель Сер, печери Грімальді та Кремс-Хундштайг. За моїми студіями, верхній палеоліт пачок горизонтів Н – G 1990-х рр. – це ранній ориньяк типу кремс-дюфур Європи або, за іншими європейськими термінологіями, ориньяк 0/прото-ориньяк/ориньяк архаїчний з пластинками дюфур. Середній шар 1920-х рр. у Г.А. Бонч-Осмоловського – це середній ориньяк схеми А. Брейля початку ХХ ст., що корелюється з моїм терміном пізній ориньяк типу кремс-дюфур або, по іншому, пізній/розвинений/ориньяк II-IV з мікропластинами рок де комб для пачки горизонтів F 1990-х рр. Сюрені І.

У Г.А. Бонч-Осмоловського (1934, с.151-152) для нижнього шару 1920-х рр. найбільш характерними є «скребки високої форми/нуклеподібні скребки», «різці бокові» і «дуже численні мікропластинки з протилежачою ретушию». Кремені горизонтів Н – G 1990-х рр. відповідають таким 1920-х рр. і сумарно цей ориньякський комплекс виглядає наступним чином. Технологічно, він вирізняється первинним виробництвом симетричних у плані пластинок та мікропластин (до 50% дебітажу горизонтів Н – G 1990-х рр.), з нуклеусів для пластинок (рис.1, 16-20) і кареноїдних та високих «з носиком/плічком» скребачок (рис.1, 21-22). Типологія відповідає технології – мікролітів близько 40% знарядь нижнього шару 1920-х рр. і 58.9-67.6% знарядь горизонтів Н – G 1990-х рр. Серед них домінують пластинки та

мікропластини дюфур з пласкою та напівкрутою мікро-лускатою / мікро-східчастою альтернативною (55.3% у нижньому шарі 1920-х рр. і 62.3 – 72% горизонтів Н – G 1990-х рр.) (рис. 1, 1-11) і вентральною (3% в нижньому шарі 1920-х рр. і 7-8.7% горизонтів Н – G 1990-х рр.) ретушшю, а також є вістря кремес альтернативною і/або типу фон-ів з дорсальною ретушшю (рис. 1, 12-15). Серед інших знярядь слід відмітити такі: різці – переважають кутові та бічні, а ориньякських кареноїдних немає; скребачки – типові ориньякські кареноїдні *sensu lato* (включно з високими «з носиком/плічком») та прості пласкі на пластинах; долотоподібні і тронковані вироби; ретушовані пластини.

Для кременів середнього шару 1920-х рр. Г.А. Бонч-Осмоловський відмічав і подібність з нижнім шаром, і відмінність «по лінії удосконалення пластинок і окремих типів знярядь та варіацій у кількісному відношенні»: «скребки високої форми» виглядають як «типові для середнього ориньяку *grattoirs carenes*» і «своєю формою вони наближаються до нуклеоподібних різців»; «вирізняються надзвичайно характерні для середнього ориньяку *burins busquets*» і «значно зменшуються чисельно та дрібнішають мікропластинки» (Бонч-Осмоловський 1934, с.152). Дані горизонтів F 1990-х рр. корелюються з даними 1920-х рр., за винятком значно більшої кількості мікропластин в колекції 1990-х рр. після застосування при розкопках дрібних сит. Сумарно, даний комплекс ориньяку Сюрені I техніко-типологічно характеризується насамперед усім «пакетом кареноїдних типів» – нуклеусів, скребків та різців (рис. 2, 19-27), а також значним представництвом серед різців серединних типів і серійністю мікролітів (приблизно 14% знярядь 1920-х рр. і 42.3% для всіх знярядь 1990-х рр.) з домінуванням поміж них асиметричних у плані мікропластин типу рок де комб з маргінальною абразивною ретушшю – 68 предметів / 88.3% колекції мікролітів 1990-х рр. (рис. 2, 1-18).

Отже, автори розкопок і 1920-х, і 1990-х рр. довели наявність у Сюрені I двох шарів/пачок горизонтів з двома різними комплексами ориньяку. Однак у радянській та пострадянській науці про палеоліт утвердилась думка про значну подібність комплексів верхнього палеоліту нижнього та середнього шарів розкопок 1920-х рр. Сюрені I. Сталося це після публікації статті О.О. Векілової про розкопки та знахідки Сюрені I (Векілова 1957). Таку ситуацію обумовили наступні причини: загальна погана обізнаність

радянських дослідників з ориньякськими типами знярядь і мікролітами верхнього палеоліту, внаслідок чого, наприклад, відсутність кареноїдних різців у нижньому шарі, типових для середнього шару, не було помічено, а мікроліти з напівкрутою дорсальною ретушшю називали як такі з притупленим краєм; і, нарешті, внаслідок віднесення О.О. Векіловою частини знахідок нижнього шару до середнього шару, з-за чого мікроліти з альтернативною ретушшю превалюють серед мікролітів і нижнього (58.3%), й середнього (53.8%) шарів, тоді як дані і Г.А. Бонч-Осмоловського і мої – інші: їх 11.7% серед мікролітів пачки горизонтів F 1990-х рр.

Домішку нижнього шару в середньому я виявив у Кунсткамері (Санкт-Петербург), де зберігаються знахідки Сюрені I розкопок 1920-х рр. Серед усіх 26 мікролітів середнього шару визначено 12 виробів з мікро-лускатою і мікро-східчастою ретушшю квадратів 15-16–E розкопок 1929 р., і вони, безперечно, належать нижньому шару. З них 9 предметів мають альтернативну ретуш і 6 – на характерному саме для нижнього шару кольоровому кремені. Аналіз інших знярядь цих двох квадратів 1929 р. середнього шару О.О. Векілової не виявив кареноїдних різців, хоч вони є одним із характерних типів знярядь середнього шару 1920-х рр. і горизонтів F 1990-х рр. Там же, в Кунсткамері, мені вдалося виявити і ящик з кременями цих квадратів з таким підписом 1929 р.: «*слой 3(?)* (середній шар – Ю.Д.)». Цей підпис однозначно свідчить, що Г.А. Бонч-Осмоловський не був упевнений у стратиграфії знахідок з цих квадратів і вилучив їх з аналізу матеріалів Сюрені I. Натомість О.О. Векілова знехтувала знаком запитання Г.А. Бонч-Осмоловського, внаслідок чого і з'явилася домішка кременів нижнього шару у колекції середнього шару в її статті 1957 р. Цією публікацією користуються усі колеги, як і пошаровим підрозділом О.О. Векілової кременів Сюрені I із Кунсткамери.

З іншого боку, з квадратів 12-Ж, 3, Г 1927 р. походять аналогічні мікролітам горизонтів F 1990-х рр. 4 мікроліти, і всі вони мають маргінальну абразивну ретуш, і серед них 2 асиметричні з вентральною ретушшю. Відповідно, якщо вилучити домішку нижнього шару з середнього, подібність мікролітів двох шарів Сюрені I (за О.О. Векіловою та всіма радянськими та пострадянськими колегами) зникає, і колекції цих шарів/пачок горизонтів 1920-х і 1990-х рр. ще більше співпадають. Разом з тим, домішка мікролітів нижнього шару у

середньому, напевно, доповнюється й іншими категоріями кременів, а також і фауни розкопок 1920х рр. Звідси робимо висновок про еталонність для нижніх і середніх седиментів Сюрени I саме матеріалів розкопок 1990-х рр.

Наведена атрибуція комплексів ориньяку Сюрени I важлива для вивчення варіабельності ориньяку Західної Євразії, тому що це – одна-єдина стоянка на всю Східну й Центральну Європу з горизонтами ориньяку архаїчного і пізнього/розвинутого з різними типами мікролітів. Так, мікроліти Сюрени I є одними з найбільш представницьких серед колекцій ориньяку архаїчного (264 предмети з горизонтів H – G 1990-х рр.) та найбільш численні (77 предметів з горизонтів F 1990-х рр.) для пізнього/розвинутого ориньяку у Європі. З акцентом на особливості мікролітів можливо прослідити місце і комплексів ориньяку Сюрени I, і інших комплексів ориньяку з мікролітами Північного Причорномор'я у регіональній варіабельності ориньяку Західної Євразії.

Архаїчний ориньяк Сюрени I характеризується пластинками дюфур і вістрями типу кремс/фонів. В ориньяку архаїчному Європи можливо виділяти за складом мікролітів дві фації: з вістрями кремс/фонів та без вістер. Комплекс Сюрени I входить до фації з вістрями у Західній (Іспанія, Франція, Італія – Морін, шари 9-8а; Гатзаррія, шари Cjn 1 і Cjn 2; Лабеко, шар VII; Арбрета, шар H/BE 111; Реклеу Вівер, нижній шар; Абейллі, нижній і середній шари; Істюріц, шар 4b 1; Фон-Ів; Дюфур; Піаж, шар К; Мандрін, верхній шар; Фумане, шари АЗ–А1; Тагліенте, шари 25а-с) і Центральній (Австрія, Болгарія і Румунія – Кремс-Хундштайг; Козарніка, шар VII; Тінкова і Романешті-Думбравіца I) Європі (Hanh 1977; Bordes 2002; Teyssandier 2003; Le Brun-Ricalens 2005; Tsanova 2006; Bar-Yosef & Zilhao 2006). У всіх цих комплексах, включно з Сюрени I, є чітка технологічна і типологічна зв'язка – з кареноїдних нуклеусів і скребків отримували симетричні у плані пластинки і мікропластини, і багато з них перетворювали ретушню у мікроліти дюфур і вістря кремс/фонів. Серед пам'яток цієї фації ориньяку архаїчного у Європі відомі також мікроліти з додатковим базальним вентральним потоншенням – наприклад, грот Фумане в Італії (Broglia et al. 2005, Fig.9, 30-35, 39). Така особливість обробки частини мікролітів ориньяку архаїчного дуже важлива, тому що у Північному Причорномор'ї є комплекс знахідок Чулека I (Нижній Дон) з близьким Фумане базальним вентральним

потоншенням мікролітів – на 11 (28.2%) з 39 мікролітів (Demidenko 2000-2001; 2008; Демиденко 2009). Отже, маємо археологічні свідчення не лише про появу у Криму та на Нижньому Дону людей ориньяку архаїчного з Європи, але й про різні їх колективи з дещо відмінними мікролітами.

У Північному Причорномор'ї є ще два комплекси ориньяку архаїчного – на Північному Кавказі, але вони інші. Це нижній шар Каменомостської печери та Широкий Мис, де альтернативно ретушовані мікроліти дюфур нечисленні (27.3 і 13.3%, відповідно), натомість абсолютно домінують мікроліти з напівкрутою дорсальною ретушню – що не є європейською рисою ориньяку архаїчного. Однак, якщо з нашого Причорномор'я дивитися не на захід, у Європу, як з Сюрени I та Чулеком I, а на південь, то помітимо подібні комплекси на Близькому та Середньому Сході (Demidenko 2000-2001; 2008; Демиденко 2009). Це комплекси левантійського ориньяку А (Кзар Акіл, шари XII-XI розкопок 1930-х рр. у Лівані, Ябруд II, шар 3 та Умм ел Тлел, сектор 2, локус Південь-Захід, шар 14'б'; сектор 2, локус Північ, шар П2b у Сирії) з такими ще особливими рисами, як кареноїдні різці та латеральні кареноїдні вироби, а також нижні шари ориньяку Загроса у Шанідарі (Ірак) для Каменомостської печери (Bergman 1987; Rust 1950; Ploux & Soriano 2003; Solecki 1955). Це комплекси левантійського ориньяку В (Кзар Акіл, шари X-IX розкопок 1930-х рр. / XIb-XIa розкопок 1940-х рр.; Антелиас, шар IV і Абу Халка, шар IVc у Лівані) та ранній ориньяк Загросу Яфтех, шари 23-15 і Варвасі, шари EE-AA в Ірані для Широкого Мису (Bergman 1987; Williams & Bergman in press; Otte & Kozlowski 2007; Otte et al. 2007; 2009).

На базі зазначених комплексів ориньяку Західної Євразії автор цієї статті розробляє нині питання міграцій людності ориньяку архаїчного на південь Східної Європи із західних та південних територій, а також проблему походження ориньяку архаїчного на Близькому Сході.

З іншого боку, пізній/розвинутий ориньяк з мікропластинами типу рок де комб Західної Євразії є на диво одноманітним за складом асиметричних мікролітів. Зазвичай близько половини з них мають вентральну або рідше альтернативну ретуш, а друга їх половина – з дорсальною ретушню (Chiotti 1999; Lucas 2000; Bordes 2002; Bergman 1987; Williams & Bergman in press; Otte & Kozlowski 2007; Otte et al. 2009).

Це дає підстави говорити про уніфікацію наконечників металюого мисливського спорядження для багатьох комплексів пізнього ориньяку з мікролітами, що значно відрізняє їх від розмаїття мікролітів ориньяку архаїчного. Водночас ці комплекси пізнього ориньяку регіонально мають деякі інші яскраві особливості в індустрії: наприклад, різці на клетонських виїмчастих на Близькому Сході (комплекси типу Кзар Акіл, шар VI 1930-х рр. / шари IXb-VII 1940-х рр. – Bergman 1987; Williams and Bergman in

press) та скребачки Камінад у Західній Європі (комплекси типу Флажеле, шари IX-VIII – Lucas 2000). Така ситуація з пізнім ориньяком Західної Євразії також потребує подальших досліджень.

Доступ до матеріалів кращих для Східної й Центральної Європи комплексів ориньяку архаїчного та пізнього/розвиненого ориньяку з мікролітами дюфур та рок де комб Сюрени I і можливість вивчення основних комплексів ориньяку Західної Євразії створюють сприятливі умови для розробки низки ключових питань проблематики ориньяку.

ЛІТЕРАТУРА

Аникович М.В. Ранняя пора верхнего палеолита Восточной Европы. – Автореф. дисс. ... докт. ист. наук. – СПб. – 1991. – 40 с.

Аникович М.В. Ранняя пора верхнего палеолита Восточной Европы // А.П. Деревянко (ред.). Переход от среднего к позднему палеолиту в Евразии: гипотезы и факты. – Новосибирск: Изд-во Института археологии и этнографии СО РАН, 2005. – С. 79-97.

Аникович М.В., Анисюткин Н.К., Вишняцкий Л.Б. Узловые проблемы перехода к верхнему палеолиту в Евразии. – СПб: Нестор-История, 2007. – 335 с.

Бонч-Осмоловский Г.А. Итоги изучения Крымского палеолита // ТМАИЧПЕ. – 1934. – Вып. 5. – С. 114-183.

Векилова Е.А. Стоянка Сюрень I и ее место среди палеолитических местонахождений Крыма и ближайших территорий // МИА. – 1957. – № 59. – С.235-323.

Демиденко Ю.Э. «Крымская загадка» – среднепалеолитические изделия в раннем ориньяке типа Кремс-Дюфур Сюрени-I: альтернативные гипотезы для решения проблемы // *Stratum plus*. – 2000. – №1. – С. 97-124.

Демиденко Ю.Э. Комплексы находок нижних культуросодержащих отложений навеса Сюрень-I (Крым) // *Stratum plus*. – 2001-2002. – С.350-382.

Демиденко Ю.Е. Палеолітична стоянка Сюрень-I (Крим): археологічний контекст і його інтерпретації // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Т. ССXLIV. – Львів. – 2002а. – С. 380-409.

Демиденко Ю.Э. Навес Сюрень-I (Крым): индустриально-хронологическая колонка памятника и ориньякские комплексы // Археологические Записки. – Вып. 2. – Ростов-на-Дону. – 2002б. – С. 29-67.

Демиденко Ю.Э. Ориньяк Западной и Центральной Европы: систематизация данных и парадигмы интерпретаций // Кам'яна доба України. – Вип. 4. – К.-Полтава: Шлях, 2003 – С. 150-175.

Демиденко Ю.Э. Восточная Европа в контексте проблематики ориньяка Европы: прошлые подходы и новые перспективы // АА. – № 16. – 2004. – С.161-194.

Демиденко Ю.Э. Ориньяк Большого Северного Причерноморья: обзор общих и особенных индустриально-хронологических характеристик // АА. – № 20. – 2009. – С. 159-186.

Демиденко Ю.Э., Ахметгалеева Н.Б. Навес Сюрень I (Крым) и изделия из кости раскопок 1990-х гг. // АА. – № 19. – 2008. – С. 105-122.

Ефименко П.П. Первобытное общество (Изд. 3-е). – К.: АН УССР, 1953. – 663 с.

Замятнин С.Н. Новые данные по палеолиту Закавказья // Советская этнография. – № 2. – 1935. – С. 116-123.

Рогачев А.Н., Аникович М.В. Поздний палеолит Русской равнины и Крыма // П.И. Борисковский (ред.). Палеолит СССР. – М.: Наука, 1984. – С. 162- 271.

Сапожников И.В. Большая Аккаржа. Хозяйство и культура позднего палеолита Степной Украины. – К.: Шлях, 2003. – 304 с.

Сапожников И.В. Еще раз о так называемой «крымской загадке»: поздний палеолит навеса Сюрень I // Проблемы ранней поры верхнего палеолита Костенковско-Борщевского района и сопредельных территорий. – СПб.: ООО Копи Р, 2005. – С. 177-196.

Bar-Yosef O. & J. Zilhao. (eds.). Towards a Definition of the Aurignacian. *Trabalhos de Arqueologia* 45. – Lisboa: Instituto Portugues de Arqueologia, 2006. – 377 p.

Bergman C.A. Ksar Akil, Lebanon: a technological and typological analysis of the later Paleolithic levels of Ksar Akil. vol. II: levels XIII–VI. Oxford: BAR international series 329, 1987. – 334 p.

Bordes J.-G. Les interstratifications Châtelperronien/Aurignacien du Roc-de-Combe et du Piage (Lot, France): analyse taphonomique des industries lithiques, implications archéologiques. These de doctorat de l'Université Bordeaux 1. – 2002. – 365 p.

Broglio A., Bertola S., De Stefani M., Marini D., Lemorini C. & Rossetti P. La production lamellaire et les armatures lamellaires de l'Aurignacien Ancien de la grotte de Fumane (Monts Lessini, Venetie) // *F. Le Brun-Ricalens (ed.)*. Productions lamellaires attribuées à l'Aurignacien: chaînes opératoires et perspectives technoculturelles. – *ArcheoLogiques*. T. 1. – Luxembourg: Musée National d'histoire et d'art, 2005. – P. 415-436.

Chiotti L. Les industries lithiques des niveaux aurignaciens de l'abri Pataud, les Eyzies-de-Tayac (Dordogne): étude technologique et typologique, These de doctorat, Museum d'Histoire Naturelle, IPH, Paris, 2 vol. – 1999. – 839 p.

Demidenko Yu.E. The European Early Aurignacian of Krems-Dufour type industries: a view from Eastern Europe // *European Prehistory*. – Vol. 16-17. – 2000-2001. – P. 147-162.

Demidenko Yu.E. East European Aurignacian and its Early / Archaic industry of Krems-Dufour type in Great North Black Sea region // *Praehistoria (Miskolc)*. – Vol. 9. – 2008. – P. 107-140.

Demidenko Yu. E., Chabai V.P., Otte M., Yevtushenko A.I. & Tatartsev S.V. Siuren-I, an Aurignacian site in the Crimea (the investigations of the 1994-1996 field seasons) // *M. Otte (ed.)*. Anatolian Prehistory. At the crossroads of two worlds, Vol. 1. – ERAUL 85. – 1998. – P. 367-413.

Demidenko Yu.E. & Otte M. Siuren-I (Crimea) in the context of a European Aurignacian // *European Prehistory*. – Vol. 16-17. – 2000-2001. – P. 133-146.

Hahn J. Aurignacien, das altere Jungpalaolithikum in Mittel- und Osteuropa. Fundamenta: Reihe A. – Bd. 9. – Köln, Wien: Bohlaus, 1977. – 355 p.

Le Brun-Ricalens F. (ed.). Productions lamellaires attribuées à l'Aurignacien: chaînes opératoires et perspectives technoculturelles. – *ArcheoLogiques*. T. 1. – Luxembourg: Musée national d'histoire et d'art, 2005. – 568 p.

Lucas G. Les industries lithiques du Flageolet I (Dordogne) : approche économique, technologique, fonctionnelle et analyse spatiale. These de doctorat de l'Université Bordeaux 1, 2 vol. – 2000. – 603 p.

Otte M. & Kozłowski J.K. L'Aurignacien du Zagros. ERAUL 118, 2007. – 203 p.

Otte M., Biglari F., Flas D., Shidrang S., Zwyns N., Mashkour M., Naderi R., Mohaseb A., Hashemi N., Darvish J. & Radu V. The Aurignacian in the Zagros region: new research at Yafteh Cave, Lorestan, Iran // *Antiquity* 81. – 2007. – P. 82-96.

Otte M., Biglari F. & Jaubert J. (eds.). Iran Paleolithic. Oxford: BAR international series 1968, 2009. – 157 p.

Ploux S. & Soriano S. Umm el Tlel, une séquence du Paléolithique supérieur en Syrie centrale. Industries lithiques et chronologie culturelle // *Paleorient*. – 2003. – T. 29/2. – P. 5-34.

Rust A. Die Höhlenfunde von Jabrud (Syrien). Neumunster: Karl Wachholtz, 1950. – 154 p.

Solecki R.S. Shanidar cave, a Paleolithic site in Northern Iraq // *Annual Report of the Smithsonian Institution for 1954. – 1955.* – P. 389-425.

Teysandier N. Les débuts de l'Aurignacien en Europe. Discussion à partir des sites de Geissenklosterle, Willendorf II, Krems-Hundssteig et Bacho Kiro. These de doctorat de l'Université de Paris X – Nanterre. – 2003. – 333 p.

Tsanova T. Les débuts du Paléolithique supérieur dans l'Est des Balkans. Réflexion à partir de l'étude taphonomique et techno-économique des ensembles lithiques des sites de Bacho Kiro (couche 11), Temnata (couches VI et 4) et Kozarnika (niveau VII). These de doctorat de l'Université Bordeaux 1. – 2006. – 545.

Williams J.K. & Bergman C.A. Upper Paleolithic levels XIII-VI (A and B) from the 1937-1938 and 1947-1948 Boston college excavations and the Levantine Aurignacian at Ksar Akil, Lebanon // *Paleorient*. in press.

Demidenko Yu.E.

Microliths of Siuren i Aurignacian complexes and their significance for studies of Western Eurasia Aurignacian variability

The article with support of Siuren I data on Archaic and Late/Evolved Aurignacian complexes with Dufour and Roc de Combe microliths shows variability of these two Aurignacian types in Western Eurasia and possible way directions for south of Eastern Europe peopling by their humans.

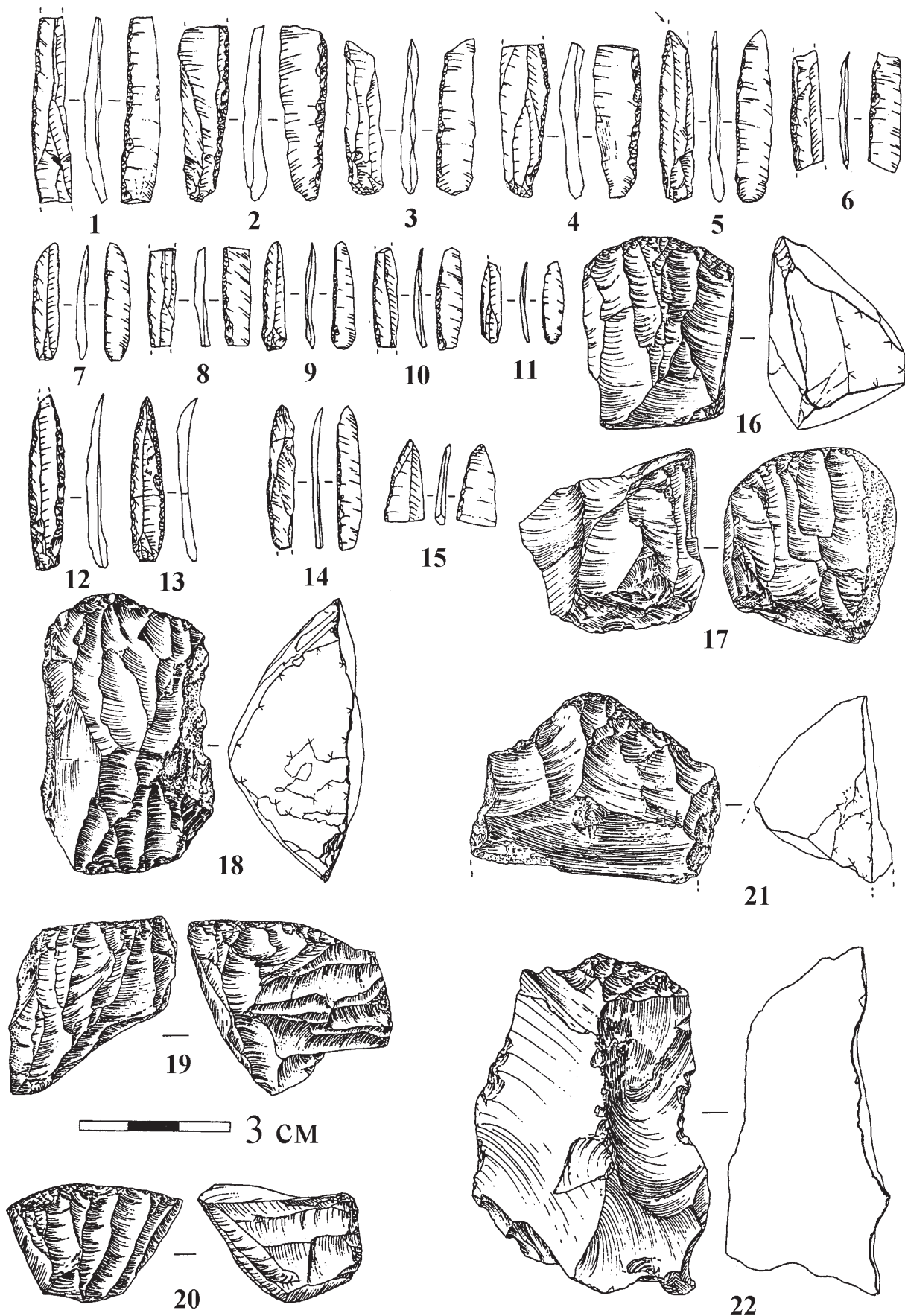
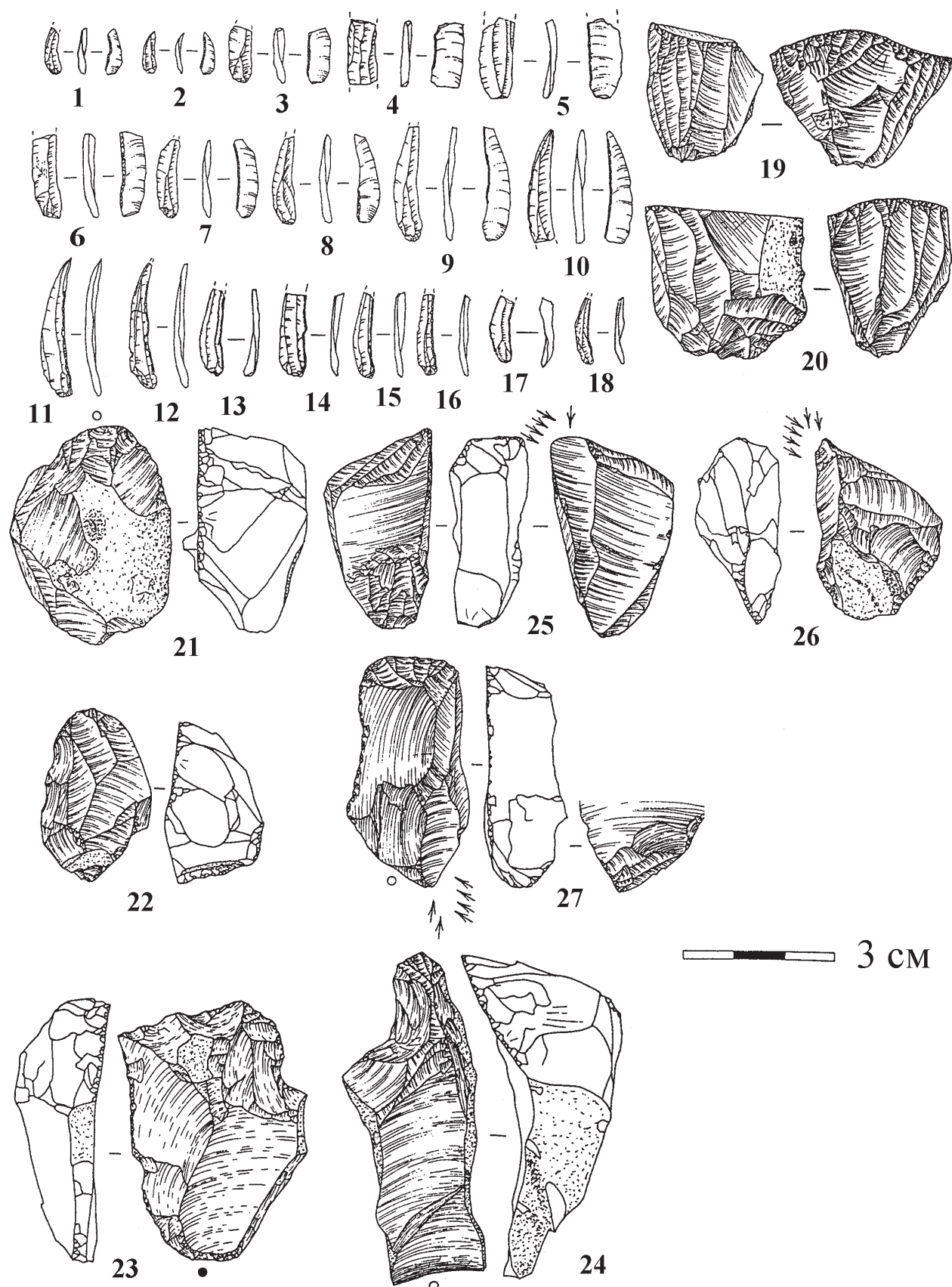

Рис. 1. Кремені горизонтів Н – Г розкопок 1990-х рр. Сюрені I. 1-11 – пластинки та мікропластини дюфур з альтернативною ретушшю; 12-13 – вістря фон-ів; 14-15 – вістря кремс; 16-20 – кареноїдні нуклеуси для пластинок; 21-22 – високі «з плічком» скребачки.

Рис. 2. Кремені горизонтів F розкопок 1990-х рр. Сюрені І.1-9 – мікропластини рок де комб з вентральною ретушшю; 10 – мікропластини рок де комб з альтернативною ретушшю; 11-18 – мікропластини рок де комб з дорсальною латеральною та білатеральною ретушшю; 19-20 – кареноїдні нуклеуси для пластинок; 21-22 – кареноїдні скребачки; 23-24 – високі «з плічком» скребачки; 25-26 – торцеві нуклеуси для пластинок/кареноїдні різці; 27 – комбіноване знаряддя – проста скребачка + кареноїдний (бюске) різець.